

Хетт патшалығы

- **Хетт патшалығы** — б.з.б. 18 — 12 ғасырлар аралығында Кіші Азияда өмір сүрген ежелгі мемлекет. Б.з.б. 20 — 19 ғасыларда құрамына хетт, хатти этникалық топтары кірген кішіазиялық саяси бірлестіктердің (Канес, Хаттусас, Бурушханда) негізінде құрылған. Хетт патшасы [Куссар](#) Анитастың кезінде (шамамен б.з.б. 18 ғасыр) оған дейін [Ассирияға](#) бағынған кішіазиялық елді мекендердің өзара бірігуі басталды.

- Ол [Нес](#), [Хеттусас](#) қалаларын басып алып, Куссарды астанаға айналдырды. Ежелгі хетт әулетінің негізін салушы [Лабарна](#) (б.з.б. 17 ғ-дың бас кезі) Хетт патшалығының аумағын кеңейтті. Лабарнаның мұрагері Хаттусилис Қ-нің кезінде (б.з.б. 17 ғасырдың ортасы) [Цальпа](#)мен Кіші Азияның оңтүстік-шығысындағы бірқатар облыстар басып алынды. Ол астананы Хаттусасқа көшірді. Хаттусилис Қ-нің ұлы Мурсилис Қ-нің тұсында Хетт пирамидасының әскери қуаты ең жоғары өрлеу шегіне жетті. Онан кейінгі 100 жылдай кезең өзара қырқысу соғыстары мен сарай төңкерістеріне толы болды. Хетт заңдары қабылданғанға дейін (шамамен б.з.б. 16 ғасыр) Хетт патшалығы үш негізгі бөліктен: орталық Хаттусас болған орталық облыстан, Кіші Азияның оңтүстік-батысындағы [Лувий](#) мен солтүстік-шығысындағы [Палдан](#) құралды.

- Б.з.б. 15 — 14 ғасырдың бас кезінде лувиялықтар мен хурриттер мекендеген оңтүстік облыстардың рөлі күрт күшейді. Жаңа патшалық деп аталған кезеңдегі (б.з.б. 14 ғасыр — 12 ғасырдың бас кезі) хетт патшалары хуриттер болды. [Суппилилумас](#) Қ патша (б.з.б. 14 ғасырдың басы) ұзаққа созылған соғыстан кейін [Миттанияны](#) талқандап, [Угаритті](#) тәуелділікке түсірді. Кейінгі патшалар Мурсилис ҚҚ билік еткен уақыттан (б.з.б. 14 ғ-дың соңы) Хаттусили ҚҚҚ-ге дейін Хетт патшалығы мен [Египет](#) Таяу Шығыстың екі қуатты державасы ретінде [Сирияны](#) иемдену үшін өзара соғысты. Б.з.б. 13 ғасырдың соңы мен 12 ғасырдың бас кезінде Хетт патшалығына [Ахиява](#) мен [Арцава](#) кірген мемлекеттер одағы қарсы шықты. Билеушілер әулетінің өзара қырқысу соғыстары, шеткері облыстар мен одақтас патшалардың оның құрамынан шығуы мемлекеттің ыдырауына әкеп соқты. Хетт патшалығы мүлдем жойылуына Кіші Азиядағы “теңіз халықтарының” шығысқа қарай қоныс аударуы да түрткі болды. Хетт патшалығы Ежелгі Шығыста, әсіресе, Кіші Азияда 600 жыл бойы жетекші мемлекет болып, бұл аймақтың дамуында үлкен рөл атқарды. Үздіксіз соғыстар хеттердің қорғаныс сәулет өнерінің дамуына жағдай жасады. Осы кезеңде сарайлар мен ғибадатханалар бой көтерді.

- Ежелгі хетт өнері шығыс халықтары өркениетінде үлкен із қалдырды. Хетт патшалығының саяси құрылымы да күрделі болды. Патша жеке облыстарды басқару үшін жергілікті әкімдерді тағайындады. Жер иеліктерін алғандар белгілі бір шаруашылық міндеттерін немесе әскери қызмет атқаруға тиіс болды. Құлдар бүкіл халықтың шамалы бөлігін құрады. Құлдар мен ерікті хеттердің арасында ерекше жер үлестері берілген әскери тұтқындардың әлеуметтік тобы болды. Патша шексіз билік құрып, ол құдаймен қатар қойылды. Хетт патшалығы жойылғаннан кейін мемлекетті құраған жергілікті тайпалар кейіннен келіп қоныстанған халықтардың құрамына сіңіп кетті.

Табиғаты

- Хэтт патшалығы Анатолы деген аймақта орналасқан еді. Ежелден-ақ бұл жерді үш жағынан теңіздер қоршап жатты. Олар: Қара теңіз, Мәрмар, Эгей, Жерорта теңіздері. Бұл аймақ таулы үстірттер мен беткейлерге толы болды. Сол үшін де егістікке де, мал шаруашылығына да қолайлы болды. Елде ең үлкен өзен Галес деп аталды, қазір Қызыл Ирмак деп аталады. Бұл өзен қара теңізге құйды. тауларда әр түрлө ағаштар мен өсімдіктер өсті. тау қойнаулар күміске, мысқа, қорғасынға, темірге толы болды. Хэтт патшалығының халқын шетел адамдар Каспийден келген халық деп атады.

Тұрмысы

- Кіші Азияның табиғаты мал өсіруге ыңғайлы болғандықтан, елдің басты байлығы мал, оның ішінде қой болды. Сонымен қатар төрт түлікке қатысты заңдар өте көп және әсерлі болды.
- Шағын өзендер бойындағы жазықтықтар егістік үшін пайдаланылды. Бау бақша, көкөніс өсіру мықтап қолға алынған еді. Хэтт жерінде металдар қоры көп болғандықтан, халық олардан түрлі әшекейлер мен құралдар жасап басқа елмен сауда саттық қарым қатынас жасады. Бұның әсерінен елде жекелеген мамандықтар пайда болы. құмырашылар, ұсталар, ағаш шеберлері, етікшілер, тігіншілер, тоқымашылар.
- Мұнымен қатар хэттерде рулық құрылыс ұзақ сақталды. Егер біреу қылмыс жасаса, ол үшін бүкіл ру немесе қауым жауап берді.

Мәдениеті

- Хэттердің діни түсініктері бейнелеу өнерінде үлкен орын иеленді. Оларда табиғаттың анасы сопақша бас киім киеген, ұзын көйлек киген ана бейнесіндегі құдай болып есептелінді. Олар бұдан басқа да құдайларға табынды. Хэтт құдайларының бейнесі әдеби шығармаларда да кездесті. Мысалы, көктем құдайы телепинге арналған шығарма. Хэттер көптеген вавилондық шығармарды білген және оны өз тілене аударған.
- Хэттік құрылыс өнерінің бір ерекшелігі қаланың екі қатар дуалмен қоршалуы.

